

Актуальні проблеми сучасної лінгвістики

DOI: 10.26565/2227-1864-2021-89-10
УДК 811.161.2.276.1“18”

Вербалізація оцінки в прозовому та драматичному жанрах

Тетяна Миколаївна Сукаленко

*доктор філологічних наук,
професор кафедри журналістики, української словесності та культури,
Університет державної фіскальної служби України
(вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205, Україна);
e-mail: sukalenko78@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5107-9914>*

Стаття присвячена вивченню особливостей мовного вираження категорії оцінки, яка як універсальна мовна категорія, що функціонує на різних мовних рівнях, відіграє важливу роль при виборі носіями мови, а, відповідно, й культури, мовних засобів для передавання інформації та є не менш важливою для ментальних процесів сприймання, осмислення та прийняття або неприйняття цієї інформації. Здійснено огляд публікацій у науковій літературі, присвячених різним аспектам вивчення категорії оцінки з погляду мови. Аналіз особливостей вербалізації категорії оцінки здійснено на матеріалі художнього та драматичного дискурсу, що є продуктивним мовним середовищем для вивчення категорії оцінки, оскільки через вербалізовані національно-культурні уявлення та стереотипи відображає концептуально-мовну картину світу певного періоду життя суспільства, трансформовану кризою призму авторського «Я». Насамперед це виявляється у мові та характеристиці персонажів. Особливу увагу зацентовано на образах чиновника, пана, пані, панни та козака, вербалізованих у художньому та драматичному дискурсі XIX ст. Оцінні характеристики, що є елементами мовного моделювання художніх образів, послугували підставою для виділення таких різновидів оцінки: позитивна і негативна оцінка в структурі текстової оповіді, нейтральна оцінка, прихована позитивна оцінка, авторська оцінка, оцінка з боку інших персонажів. Позитивну оцінку в мові художніх творів виявляють мовні засоби творення образу козака. Негативна оцінка виявилась у мовних засобах творення образу чиновника, пана (поміщика), образи пані, панни є амбівалентними. Оцінність наявна як у мові персонажів, так і в авторських характеристиках чи коментарях. Об'єктом оцінки в художньому та драматичному жанрах можуть виступати як внутрішні, так і зовнішні характеристики героїв, причому зовнішні характеристики найчастіше позначені позитивною оцінністю, тоді як внутрішні риси мають або негативну, або амбівалентну оцінну характеристику. З'ясовано, що способи реалізації позитивного чи негативного оцінювання у мові художньої літератури досить різноманітні. Вони залежать від літературно-художнього методу, творчої манери письменника та відбивають його світоглядні позиції.

Ключові слова: категорія оцінки, художній дискурс, драматичний дискурс, жанр, оцінна характеристика, мовне моделювання, мовні засоби

Постановка проблеми в загальному вигляді...

Особливістю багатьох сучасних лінгвістичних досліджень є залучення категорії оцінки до опису та характеристики мовних процесів і явищ. Така тенденція, на нашу думку, є цілком закономірною, адже діяльність людини в умовах сучасного світу постає як складна система взаємозв'язків між практичною, духовною та інтелектуальною сферами життєдіяльності соціуму. Оцінка як універсальна мовна категорія, що функціонує на різних мовних рівнях, відіграє важливу роль при виборі носіями мови, а, відповідно, й культури, мовних засобів для передавання інформації та є не менш важливою для ментальних процесів сприймання, осмислення та прийняття або неприйняття цієї інформації. Процеси концептуалізації об'єктивної дійсності містять оцінний елемент як обов'язковий структурний компонент. Це зумовлено як практичними, так і духовними потребами людини та є природною властивістю когнітивних процесів у її свідомості.

Аналіз досліджень і публікацій...

Останніми десятиліттями в науковій літературі оцінка становить самостійне дослідження з погляду семантики, прагматики, теорії комунікації, когнітології та ін. наук. У лінгвістичних працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців визначено й проаналізовано різноманітні аспекти оцінки та оцінного значення: оцінної модальності й логіки оцінок (Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, О. А. Івін, М. В. Ляпон та ін.), функціональної природи оцінки та її функцій у структурі висловлювання й цілого тексту (О. М. Вольф, В. Г. Гак, С. В. Дорда та ін.), семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Н. Д. Арутюнова, Т. А. Космеда, Т. В. Маркелова та ін.), семантико-прагматичних особливостей утилітарної оцінки (на матеріалі російської та німецької мов) (Г. О. Азилбекова), оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного та оцінного компонентів у структурі значення (Й. А. Стернін, В. М. Телія, В. І. Шаховський та ін.), мовних засобів вираження оцінки (Т. І. Вендіна, Н. В. Падич, З. К. Темиргазіна та ін.).

У сучасному мовознавстві можна виокремити два основні напрями в інтерпретуванні оцінних засобів мови. Представники першого напрямку – функціонально-семантичного (О. М. Вольф, Т. В. Маркелова, І. В. Онищенко) розглядають оцінку як функціонально-семантичну категорію і «мають на меті вивчення системи різнорівневих засобів мови, які виконують оцінну функцію». Зауважимо, що з погляду семантики, оцінка є категорією, яка «об'єднує всі засоби сучасної мови для позначення її категоризації різних оцінних значень, мотивованих зв'язками між мовцем і дійсністю» [6, с. 6]. Зокрема, І. В. Онищенко розглядає оцінку як функціонально семантичну категорію, яка «спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, що становить сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту промови, реалізуючи силу впливу, спрямовану на досягнення комунікативно-прагматичного завдання» [18, с. 5]. У працях дослідниці ядром функціонально-семантичного поля оцінки є лексеми з емотивним забарвленням, навколоядерний простір утворюють лексеми раціональної оцінки, а периферію – більшість одиниць морфологічного, словотвірного та синтаксичного рівнів [18].

Представники іншого – функціонально-прагматичного напрямку (В. Г. Гак, В. В. Лопатін, Л. О. Сергєєва, В. М. Телія, В. І. Шаховський та ін.) «пов'язують оцінну проблематику з конотативним аспектом семантики мовних одиниць і вивчають роль конотативних оцінних компонентів у різних семантичних структурах і процесах» [6, с. 6].

Різні аспекти оцінки як мовної категорії розглядали О. Ю. Арешенкова [1], О. Л. Бессонова [2], І. Є. Буяр [3], Н. В. Вишивана [4], Т. А. Космеда [10; 11], В. Л. Кришук [13], М. М. Михальченко [16], Н. О. Мех [14], І. В. Онищенко [18] та ін. Зокрема, Т. А. Космеда в дисертаційній праці «Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах» встановила рівень дослідженості цієї мовної категорії. Дослідниця визначила конотативний компонент оцінного значення, окреслила природу оцінки в прагмалінгвістичному аспекті, виокремила різновиди оцінних фразеологізмів [10].

У сучасній лінгвістиці відсутній єдиний підхід до трактування поняття «оцінка», зокрема до визначення основних засобів вираження оцінки. Одні дослідники вважають, що засобом вираження оцінки є лише оцінні суфікси, інші переконані, що вона охоплює всю сукупність мовних засобів, які виражають емоційно оцінне ставлення мовця (суб'єкта) до навколишньої дійсності. Крім того, оцінку

тлумачать як позитивну чи негативну кваліфікацію предмета думки, як «позитивне або негативне судження про те, що позначається конкретною мовною одиницею. Іноді під оцінкою розуміють тільки компонент конотативного значення слова» [19, с. 3]. Оцінку тлумачать як висловлювання про цінності об'єкта, тобто про його значення, здатності задовольняти потреби. Наведемо також інші підходи до визначення цієї категорії: оцінка – це алетичне та аксіологічне значення, оцінка – відношення суб'єкта до зовнішнього середовища, оцінка – модальність. Оцінку в когнітивному висвітленні іноді визначають як «другу концептуальну метафору good is up» [Цит. за: 19, с. 3].

Найбільш поширений підхід до опису категорії оцінки пов'язаний із виділенням у цьому феномені двох взаємодіючих складників – суб'єкта та об'єкта. О. В. Федоренко під оцінкою розуміє «ставлення суб'єкта до об'єкта висловлювання» [24, с. 244]. Автор наголошує: «...категорію оцінки відображає суспільно-політичне уявлення про добро і зло, про цінності, користь предметів (об'єктів, явищ)» [24, с. 244].

Аналогічне визначення оцінки подає М. Ю. Кайки як «ставлення носіїв мови до об'єкта, що обумовлено визнанням або невизнанням його цінності, відповідністю або невідповідністю його якостей певним ціннісним критеріям, це наслідок оцінної діяльності суб'єкта» [6, с. 16]. Як зазначає З. К. Темиргазіна, «оцінність у мові є самостійною лінгвістичною змістовою категорією, яка стосується всієї мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини і позначається на всіх рівнях мовної системи. Її визначають як фундаментальну семантичну категорію, що має онтологічно складну ментальну природу і втілюється в мові у формальних оцінних структурах» [22, с. 11]. На думку І. В. Онищенко, «значний інтерес до оцінності в комунікації, підсилений антропоцентричним характером сучасних мовознавчих студій, дозволяє розкрити когнітивні механізми й мовні особливості процесу оцінювання» [18, с. 1]. З огляду на те, що сучасне мовознавство має антропоцентричну спрямованість, М. Ю. Кайки вважає за доречне розглядати категорію оцінки в прагматичному та когнітивному аспектах [6, с. 6]. Т. А. Коць визначає оцінність як «семантико-стилістичну категорію, яка, ґрунтуючись на протиставленні часткових значень негативної, позитивної або нейтральної оцінки, передає ставлення мовця до названого предмета, явища, поняття» [8, с. 79]. Слушним, на нашу думку, є зауваженням Т. А. Космеди, «будь-яка онтологія: природа, суспільство, суб'єктивний світ людини, мислення, мова та ін. – все пронизане категорією оцінки і розглядається через її призму» [10, с. 1].

Формулювання цілей статті... Незважаючи на увагу дослідників до оцінки як мовної категорії, вона має чимало лакун. Зокрема, у лінгвістичній літературі тільки починають висвітлювати питання, пов'язані з вербалізацією оцінки в різних типах дискурсу. Мета нашої статті полягає у з'ясуванні

особливостей вербалізації категорії оцінки на матеріалі художнього та драматичного дискурсу, що є продуктивним мовним середовищем для її вивчення, оскільки через вербалізовані національно-культурні уявлення та стереотипи відображає концептуально-мовну картину світу певного періоду життя суспільства, трансформовану кризь призму авторського «Я».

Виклад основного матеріалу... Оцінка є складним і багатоаспектним явищем, яке має в лінгвістиці безліч трактувань і класифікаційних інтерпретацій. Ця неоднорідність закладена у визначенні категорії оцінки. Однак, незважаючи на свою суб'єктивність, ситуативність та інтерпретаційність, оцінка є, як стверджує М. О. Мініна, «елементом значення мовної одиниці будь-якого рівня, бере участь у його побудові як центрального, ключового компонента, так і одного з мікрокомпонентів його складної ієрархічної структури» [15, с. 1]. Оцінка є результатом осмислення і відображення дійсності кризь призму сприйняття її людиною, а отже, її «притаманні такі характеристики: особлива форма ставлення людини до навколишнього середовища; регуляція поведінкової активності індивіда, соціального суб'єкта; синтезування єдності сутності в різноманітті; демаркація якісно різних атрибутів соціального буття людини (добро і зло, прекрасне і потворне, істина і брехня і т. п.); пошук істинного знання, істини власного існування людини; формування ідеалів, норм співіснування в суспільстві та ін.» [19, с. 15].

Л. Красильникова виділяє чотири типи оцінок тексту загалом та його окремих аспектів: 1) загальна аксіологічна оцінка (високий рівень, гарний зразок, блискуча ідея); 2) ментальна оцінка, що включає в себе психолого-інтелектуальну (важливий внесок, основний метод, серйозна спроба та ін.), емоційноінтелектуальну (дотепна ідея, раціональний підхід, тонкий аналіз) оцінку; 3) оцінка, що базується на ставленні до норми, стандарту, традиції, актуальності, ефективності тощо (ідеальна класифікація, академічна праця, своєчасна постановка проблеми); 4) емоційна оцінка, що позначає різні психологічні стани та реакції (сильне враження, несподівані висновки, вражаючі результати) [12].

Художній та драматичний дискурс є продуктивним мовним середовищем для вивчення категорії оцінки, оскільки через вербалізовані національно-культурні уявлення та стереотипи відображає концептуально-мовну картину світу певного періоду життя суспільства, трансформовану кризь призму авторського «Я». Насамперед це виявляється у мові та характеристиці персонажів. Особливу увагу ми звернули на художній та драматичний дискурс ХІХ ст. з огляду на той факт, що вказаний часовий період із соціально-

історичного погляду характеризується загостренням суспільних протиріч, що й знайшло відображення в літературі навіть щодо зображення подій попередніх століть. Зупинимось на аналізі мовної рецепції образів чиновника, пана (поміщика), пані, панни та козака, що є типовими для художнього та драматичного дискурсу ХІХ ст.

В оповіданні «Добрий заробок» І. Я. Франка показано, що різними способами пан (комісар) намагався обдурювати селян, відверто знущався з них: *Я вам зараз і заплачу. А почому, кажете, одна? – Та вже як пан [комісар] стільки беруть на гурт, то я спущу танише, по чотири. – Ні, ні, ні, не треба, не спускайте! Я заплачу й по п'ять!* [25, с. 232]; *– Ну, що ж ви, принесли мітовки? – Так, прошу пана [комісара], сто, як пан казали. – Ага, ага, то добре. Але знаєте що, я їх тепер не потребу, возьміть собі, най у вас іще будуть до якогось часу або й можете їх продати...* [25, с. 233]. В іншому мікроконтексті показано, як чиновники з простих селян стягували податки: *– Ей, діду! ...Маєш платити попри домовий ще й заробкового податку п'ятнадцять ринських річно. – П'ятнадцять ринських річно? Господи! Ба, та за що? – За мітли! Чуєш, що пан комісар податковий подав тебе на аркушок і каже, що ти по сто мітів на тиждень продаєш* [25, с. 234]. У наведених уривках авторська оцінка чиновника має виразний негативний відтінок.

Поміщики в уявленні Т. Г. Шевченка не дбали про селян, не сприяли їхньому розвитку (якщо в пана був англійський парк, то в селянина – жодного дерева): *Кругом все ростет и зеленеет, а в селе, как говорится, хоть шаром покати, – ни одного деревца. Или мужикам запрещено сажать деревья, или Бог их знает. Может быть, и сами не хотят, а помещику и невдогад их заставит, благо у самого под рукою англійский парк со всеми причудами* [27, с. 242]. У наведеному уривку мовне моделювання образу поміщика відбувається в аспекті негативної авторської оцінки. Т. Г. Шевченко створює образи і багатих, і бідних поміщиків, виокремлюючи станово-класові цінності тогочасного суспільства: *Я видел немало на своем веку разного разбора русских помещиков: и богатых, и средней руки, и хуторян* [27, с. 133].

Марко Вовчок в оповіданні «Козачка» дає панові негативну характеристику, акцентує увагу на його жорстокості, немилосердності, актуалізуючи негативні оцінні конотації: *І не просилась, бо такий жорстокий був [пан], немилосердний, що дурно й голову було клонити* [5, с. 55]. Ця риса представлена також у творах інших письменників: [Іван Андрійович:] *Що ж вони, каторжні, кажуть?* [Шльома:] *Та кажуть, – пан з нас із жили тягне, а йому ще хочеться олію видушити!* [21, с. 134].

М. М. Коцюбинський акцентує увагу на мовній характеристиці пана, порівнюючи його з левом, підкреслює його грубе та уривчасте мовлення у спілкуванні із селянами: *– Християни, ми дового терпіли... пани товстобрюхі за людей нас не*

мають, як леви, рикають на мужика... [9, с. 387] – автор через мову панів відображає загальнолюдські цінності в структурі образу (відсутність людяності, гуманізму, поваги до ближнього) та дає свою негативну оцінку.

Мовні характеристики відображають класово-станові взаємини і відповідно зреалізують ціннісну шкалу, за якою українська мова в панській оцінці набуває негативного забарвлення. Авторська негативна оцінка простежується в словосполученні «зацвенькали по-ляхівській» і закумульована в дієслові. І. С. Нечуй-Левицький уживає лексеми не заговорили, не розмовляли чи зацвірінкали, а саме **зацвенькали**, чим характеризує звуковий склад польської мови: *Пан звелів набирати селян у свій двір. Наші хлопці й дівчата незабаром зацвенькали по-ляхівській, бо пан і пані нехтували нашою українською мовою, зневажали хлопів і заказали, щоб люде в покоях або говорили по-польській, або й ротів не роззявляли* [17, с. 142].

Інший приклад виявляє авторську оцінку мови персонажа, яка відбита в описі манери говорити, причому автор протиставляє три мови – великоруську, польську та українську, описуючи вимову у них літер. Оцінка мови стає одночасно оцінкою самого персонажа: *Серединський сидів і мовчав, трохи скорчившись, як-от сидять менші перед старшими. Розмову розпочав пан Хоцінський. Він говорив по-українській, але вимовляв слова якось на польській лад. Українське у він вимовляв як польське у або великоруське ы. Наші голосні й суголосні літери в його виходили такими твердими та шерсткими, ніби він ставив ь перед кожною. Уся мова його була якась туга, цупка, лемехувата. – Як же вас, о. Хведор, бог мьльтьє! як живьєтьє ви з дитками* [17, с. 144].

У народній уяві пані приписується деспотизм, що виявляє негативну авторську оцінку: *Пані така, що й одпочити не дасть: роби та й роби! ...Сидить, тільки очима поводить та вигукє: «Робіть діло! робіть! не лінуйтеся!»* [5, с. 56]. Риси пихатість, гордість, деспотизм переважно поєднуються з жорстокістю, злістю: *А пані куди далі, то все зліслишиа, усе лютіша: аби я трохи спізналась, забарилась: «Де була?»... [5, с. 280]; – Злодійка! Злодійка! – картає пані бабусю, вкогтившись їй у плече, і соває стару, і штовхає* [5, с. 287].

Не вирізняється позитивною оцінністю і мовлення старої пані: *... а заговорить [стара пані] – тільки шам-шам, одразу й не розбереш; так куди вже бійка! не на умі* [5, с. 256]. Щодо оцінності мовленнєвої поведінки пані, то показовим є ще такий контекст: *Ох, як ви мене зякали, Іваніхо! І нащо то ви завжди мені руки цілуєте, адже знаєте, що я не люблю того, – мовила пані трохи гнівно і разом з тим збентежено* [23, с. 111] – прислівники гнівно та

збентежено вступають у семантичний дисонанс у цьому контексті, що вказує швидше на позитивну оцінку автором образу пані. Рису «вередливість» панночки виокремлює Марко Вовчок, наділяючи її негативними оцінними конотаціями: *...Боже мій! Чого се понакупувували? Я [панночка] сього не хочу! Їдьте та змініть! Мені такого не треба! От добро вишукали! Знов іде він, мінє. Або так. Хочє він води напитись, – вона: – Не пийте, не пийте! – Чому? – Я не хочу! Не пийте! – Та коли ж я хочу пити! – А я не хочу!* [5, с. 268]; *Ввійшла; а панночка стоїть перед дзеркалом і вже усе зриває з себе. – Де се бігала? Швидше мене розбирай!.. Швидше: я спати хочу!* [5, с. 259]; *Я розбираю, а вона [панночка] все покрикує на мене: – Та хутче ж бо, хутче! Кинулась на ліжку: – Роззувай!.. А вміси ти волосся звивати? – питає* [5, с. 260]. Марко Вовчок приписує панночці й такі риси, як пихатість і самозакоханість: *А панночка й голову задерла, і виступає так, наче вже вона княгиня великородна* [5, с. 260]; *То до одного дзеркала скочить, то у друге зазирає; склянку води візьме, то й там любить, яка вона [панночка] хороша* [5, с. 260].

Художній дискурс аналізованого періоду вербалізує не лише народні уявлення про реєстрове козацтво, а й містить історичні довідки, дібрані авторами з архівних матеріалів: *Під ті часи ворожнеча поміж козаками реєстровими, себто такими, що мали од польського сейму права на волю та власність, і позареєстровими, себто запорожцями, виключеними з реєстрів, була велика, і Цимбалюк, оберігаючи свої права, був таким щирим прихильником поляків, що коли коронний польський гетьман Конєцпольський під час війни з гетьманом Сулимою надумав добути того зрадою, то він був одним з перших козаків, що згодилися йти у табір Сулими і, вдавши з себе товаришів та однодумців, захопили гетьмана зрадою й привели до Конєцпольського на катування й страту* [7, с. 7] – крім авторського коментаря щодо розуміння поняття реєстрового козацтва, наведений контекст набуває оцінного характеру шляхом уведення в нього іменної лексеми зрада, що актуалізує негативну оцінку образу.

Образ козака порівнюється з лютим звіром, але набуває позитивної оцінності в сполученні з епітетом *сильний*, натомість татарин характеризується дієсловом *утомився*, що вербалізує значення *слабкий* та містить негативну оцінну конотацію: *Чи то вірли крильми б'ються? Чи зірки сіяють? Ні!.. То козак з врагом трутється, Мечами блискають. Та вже татар утомився, К землі, сильно вдарен, нав; Ще раз двигся, роз'ярився – І дівчині необачній Головоньку з плеча зняв. І кинувся, мов звір лютий, Козак сильний на врага, Грудь розколов, щоб добути Серце дивє татара* [26, с. 35].

Православна віра – ця ознака є провідним стимулом до боротьби з католиками, до яких належали ляхи: *Нас, запорожців, не визнають за козаків, і як тільки хто піде з Січі на Україну,*

зараз того пани собі в підданці беруть, церкви православні на уніятські повертають і до уній людей наших утискаючи примушують. Та ще мало полякам і тієї неправди, так намислили вони винищити нас, запорозьких козаків, і для того збудували на нашій одвічній землі, над Кодацьким порогом, велике замчище... [26, с. 590] – відображаючи реалії історичної доби, автор проводить протиставлення Січ – Україна, що на позатекстовому рівні актуалізує концепт ВОЛЯ у наведеному контексті. Негативну оцінність у зображенні поляків, крім опису їхніх дій, автор передає словосполученням *велике замчище*, вживаючи іменниковий суфікс *-ищ-* зі значенням згрублості.

У контексті етнічних цінностей Т. Г. Шевченко вживає лексему Україна: *Страшний суд Ляхи в Україну несуть – І заридують чорні гори* [27, с. 156] – задіяно сакральне поняття *страшний суд*, що вербалізує негативні оцінні конотації, актуалізовані в художньому дискурсі; *Погуляли – Купою на купі Од Кисва до Умані Лягли ляхи трупом* [27, с. 181] – значущими є наведені урбаноніми, які є носіями інформації про історичні події в цьому контексті. Інші текстові фрагменти містять негативні оцінні конотації, які

передаються формально за допомогою зменшено-пестливих суфіксів: – *Нікуди втікати! Прокинулись ляхи-панки, Та й не повставали: Зійшло сонце – ляхи-панки Поколом лежали* [27, с. 87]; *Червоною гадюкою Несе Альта вісти, Щоб летіли круки з поля Ляхів-панків їсти* [27, с. 87]; – *Гляньте-бо, хлопці, як ляхи-панки скобзаються!* – *сміявся сотник* [21, с. 33].

Отже, оцінні характеристики, вербалізовані в художньому та драматичному дискурсі, послуговували підставою для виділення таких різновидів оцінки: позитивна і негативна оцінка в структурі текстової оповіді, нейтральна оцінка, прихована позитивна оцінка, авторська оцінка, оцінка з боку інших персонажів. Позитивну оцінку в мові художніх творів виявляють мовні засоби творення образу козака. Негативна оцінка виявилась у мовних засобах творення образу чиновника, пана (поміщика), образи пані, панни є амбівалентними. Способи реалізації позитивного чи негативного оцінювання у мові художньої літератури досить різноманітні. Вони залежать від літературно-художнього методу, творчої манери письменника та відбивають його світоглядні позиції. Оцінний компонент є характерною складовою художнього та драматичного дискурсу.

Список літератури

1. Арешенкова О. Ю. Типи оцінок та мовні засоби їх вираження в рекламних текстах. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 7. Ч. 2. С. 100 – 109.
2. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на матеріалі іменників-назв особи в англійській, французькій та українській мовах) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства». Донецьк, 1995. 22 с.
3. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки : оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. Острогоз, 2009. Вип. 11. С. 145 – 149.
4. Вишивана Н. Особливості мовної категорії оцінності та структура оцінки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. Серія : Германська філологія. Чернівці: Рута, 2004. Вип. 188 – 189. С. 73 – 78.
5. Вовчок Марко. Оповідання. Казки. Повісті. Роман. Київ: Наукова думка, 1983. 638 с.
6. Кайки М. Ю. Вербалізація оцінних значень в російській дитячій літературі середини ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова». Київ, 2010. 24 с.
7. Кащенко А. Ф. Зруйноване гніздо: іст. повісті та оповідання / упоряд., авт. післямови та приміт. В. Г. Беляєв. Київ: Дніпро, 1991. 647 с.
8. Коць Т. Оцінність як семантико-стилістична категорія публіцистичного стилю. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 78 – 86.
9. Коцюбинський М. Твори: у 7 т. Київ: Наук. думка, 1974. Т. 3: Оповідання. Повісті (1908 – 1913). 430 с.
10. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова». Харків, 2001. 32 с.
11. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. Франка, 2000. 350 с.
12. Красильникова Л. В. Жанр наукової рецензії: семантика і прагматика. Москва: Диалог–МГУ, 1999. 139 с.
13. Кришук В. Л. Вербалізація оцінки в українській історичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Кам'янець-Подільський, 2015. 208 с.
14. Мех Н. О. Реалізація категорії оцінки у мовній картині світу. *Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту*. Ізмаїл, 2005. Вип. 19. С. 153 – 156.
15. Минина М. А. Психолінгвістический анализ семантики оценки: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 1995. 15 с.
16. Михальченко М. Оцінка у філософсько-логічному та психологічному аспектах. *Лінгвістичні студії Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2008. Вип. 18. С. 8 – 12.
17. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: у 10 т. Київ: Наукова думка, 1965. Т. 1: Прозові твори. 377 с.
18. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2004. 24 с.

19. Приходько А. И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы его выражения в современном английском языке: автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Белгород, 2004. 428 с.
20. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету*. Серія: Філологічні науки. Житомир, 2009. Вип. 45. С. 44–47.
21. Старицький М. Твори: у 8 т. Київ: Дніпро, 1964. Т. 4: Драматичні твори: П'єси. 702 с.
22. Темиргазина З. К. Лингвистическая аксиология: проблемы и перспективы. *Лингвистическая аксиология: коллективная монография / отв. ред. З. К. Темиргазина*. Павлодар: Типография Сыгина, 2014. С. 9–21.
23. Українка Леся. Твори: у 10 т. Київ: Дніпро, 1965. Т. 7: Прозові твори. 355 с.
24. Федоренко О. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. Львів, 2011. Вип. 34. С. 242–248.
25. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Художні твори. Топи 1–25 / АН УРСР. Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 15: Повісті та повідання (1878–1882). 511 с.
26. Шашкевич М. Твори. Київ: Вид-во худ. л-ри, 1973. 191 с.
27. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / редкол. М. Г. Жулинський (голова), В. С. Бородін, С. А. Гальченко, О. К. Федорук та ін.; НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наук. думка, 2003. Т. 1–Т. 6.

References

1. Areshenkova O. Yu. Typy otsinok ta movni zasoby yikh vyrazhennia v reklamnykh tekstakh. *Filologichni studii*. 2012. Vyp. 7. Ch. 2. S. 100–109.
2. Bessonova O. L. Otsinka yak semantychnyi komponent leksychnogo znachennia slova (na materialy imennykh-nazv osoby v angliiskii, francuzkii ta ukraiinskii movakh): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.19 «Teoriia movoznavstva». Donetsk, 1995. 22 s.
3. Buiar I. Ye. Lingvistychna kategoriia otsinky: otsiniuvannia dosiagnutogo u vitchyzniani lingvistytsi. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriya: Filologichna. Ostrog, 2009. Vyp. 11. S. 145–149.
4. Vyshyvana N. Osoblyvosti movnoi kategorii otsinnosti ta struktura ocinky. *Naukovyi visnyk Chernivetskogo natsionalnogo universytetu*. Seriya: Germanska filologiiia. Chernivtsi: Ruta, 2004. Vyp. 188–189. S. 73–78.
5. Vovchok Marko. Opovidannia. *Kazky. Povisti. Roman*. Kyiv: Naukova dumka, 1983. 638 s.
6. Kaiky M. Yu. Verbalizatsiia otsinnykh znachen v rosiiskii dytyachii literaturi seredyny XX – pochatku XXI stolittia: avtoref. dy's. na zdobuttia nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 «Rosiiska mova». Kyiv, 2010. 24 s.
7. Kashhenko A. F. Zruinovane hnizdo: ist. povisti ta opovidannia / uporiad., avt. pislyamovy ta prymit. V. G. Bieliaiev. Kyiv: Dnipro, 1991. 647 s.
8. Kots T. Otsinnist yak semantyko-stylistychna kategoriya publitsystychnogo styliu. *Ukraiinska mova*. 2016. # 4. S. 78–86.
9. Kotsyubynskiy M. Tvory: u 7 t. Kyiv: Nauk. dumka, 1974. T. 3: Opovidannia. Povisti (1908–1913). 430 s.
10. Kosmeda T. A. Aksiologichni aspekty pragmalingvistyky: zasoby vyrazhennia kategoriyi otsinky v ukraiinskii ta rosiiskii movakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukraiinska mova», 10.02.02 «Rosiiska mova». Kharkiv, 2001. 32 s.
11. Kosmeda T. A. Aksiologichni aspekty pragmalingvistyky: formuvannia i rozvytok kategorii otsinky. Lviv: LNU im. Franka, 2000. 350 s.
12. Krasilnikova L. V. Zhanr nauchnoi retsenzii: semantika i pragmatika. Moskva: Dialog–MGU, 1999. 139 s.
13. Kryshhuk V. L. Verbalizatsiia otsinky v ukraiinskii istorychnij prozi kintcia XX – pochatku XXI st.: dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukraiinska mova». Kam'yanecz'-Podil's'kyj, 2015. 208 s.
14. Mekh N. O. Realizatsiia kategorii otsinky u movnii kartyni svitu. *Naukovyi visnyk Izmail'skogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu*. Izmail, 2005. Vyp. 19. S. 153–156.
15. Minina M. A. Psykholingvisticheskiy analiz semantiki otsenki: avtoref. diss. na soiskaniie uchen. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 «Germanskii yazyki». Moskva, 1995. 15 s.
16. Mykhalchenko M. Otsinka u filosofsko-logichnomu ta psykholingvisticheskomu aspektakh. *Lingvistichni studii Kharkivskogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody*. Xarkiv, 2008. Vyp. 18. S. 8–12.
17. Nechui-Levytskyi I. S. Zibrannia tvoriv: u 10 t. Kyiv: Naukova dumka, 1965. T. 1: Prozovi tvory. 377 s.
18. Onyshhenko I. V. Kategoriya otsinky ta zasoby yii vyrazhennia v publicystychnykh ta informatsiynykh tekstakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukraiinska mova». Dnipropetrovsk, 2004. 24 s.
19. Prykhodko A. Y. Kognitivno-diskursyvnyi potentsyal otsenki i sposoby yego vyrazhennia v sovremennom anglyiskom yazyke: avtoref. dyss. na soiskanie nauch. stepeni doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 «Germanskii yazyki». Belgorod, 2004. 428 s.
20. Prykhodko G. I. Otsinnyi komponent u semantychnii strukturi slova. *Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo universytetu*. Seriya: Filologichni nauky. Zhytomyr, 2009. Vyp. 45. S. 44–47.
21. Starytskyi M. Tvory: u 8 t. Kyiv: Dnipro, 1964. T. 4: Dramatychni tvory: Piesy. 702 s.
22. Temirgazina Z. K. Lingvisticheskaia aksiologiiia: problemy i perspektivy. *Lingvisticheskaia aksiologiiia: kollektivnaia monografiia / отв. red. Z. K. Temirgazina*. Pavlodar: Tipografiia Sitina, 2014. S. 9–21.
23. Українка Леся. Твори: у 10 т. Київ: Дніпро, 1965. Т. 7: Прозові твори. 355 с.
24. Федоренко О. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста. *Visnyk Lviv'skogo universytetu*. Seriya: Zhurnalistyka. Lviv, 2011. Vyp. 34. S. 242–248.
25. Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Khudozhni tvory. Tomy 1–25 / АН УРСР. Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. Kyiv: Naukova dumka, 1978. T. 15: Povisti ta povidannia (1878–1882). 511 s.
26. Shashkevych M. Tvory. Kyiv: Vyd-vo khud. l-ry, 1973. 191 s.

27. Shevchenko T. Zibrannya tvoriv: u 6 t. / redkol. M. G. Zhulynskiy (golova), V. S. Borodin, S. A. Galchenko, O. K. Fedoruk ta in.; NAN Ukrainy, In-t literatury im. T. G. Shevchenka. Kyiv: Nauk. dumka, 2003. T. 1 – T. 6.

Сукаленко Татьяна Николаевна, доктор филологических наук, профессор кафедры журналистики, украинской словесности и культуры, Университет фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08205, Украина); e-mail: sukalenko78@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5107-9914>

Вербализация оценки в прозаическом и драматическом жанрах

Статья посвящена изучению особенностей языкового выражения категории оценки, которая, как универсальная языковая категория, функционирует на разных языковых уровнях, играет важную роль при выборе носителями языка, а, соответственно, и культуры, языковых средств для передачи информации и есть не менее важной для ментальных процессов восприятия, осмысления и принятия или непринятия этой информации. Осуществлен обзор публикаций в научной литературе, посвященных различным аспектам изучения категории оценки с точки зрения языка. Анализ особенностей вербализации категории оценки осуществлен на материале художественного и драматического дискурса, что является продуктивной языковой средой для изучения категории оценки, поскольку через вербализованные национально-культурные представления и стереотипы отражает концептуально-языковую картину мира определенного периода жизни общества, трансформированную сквозь призму авторского «Я». Прежде всего это проявляется в языке и характеристике персонажей. Особое внимание акцентировано на образах чиновника, пана, пани, панны и казака, вербализованных в художественном и драматическом дискурсе XIX в. Оценочные характеристики, являющиеся элементами языкового моделирования художественных образов, послужили основанием для выделения таких разновидностей оценки: положительная и отрицательная оценка в структуре текстового повествования, нейтральная оценка, скрытая положительная оценка, авторская оценка, оценка со стороны других персонажей. Положительную оценку в языке художественных произведений обнаруживают языковые средства создания образа казака. Negativная оценка оказались в языковых средствах создания образа чиновника, пана (помещика), образы пани, панны есть амбивалентными. Оценочность присутствует как в речи персонажей, так и в авторских характеристиках или комментариях. Объектом оценки в художественном и драматическом жанрах могут выступать как внутренние, так и внешние характеристики героев, причем внешние характеристики чаще всего обозначены положительной оценочностью, тогда как внутренние черты имеют или отрицательную, или амбивалентную оценочную характеристику. Выяснено, что способы реализации положительной или отрицательной оценки в языке художественной литературы весьма разнообразны. Они зависят от литературно-художественного метода, творческой манеры писателя и отражают его мировоззренческие позиции.

Ключевые слова: категория оценки, художественный дискурс, драматический дискурс, жанр, оценочная характеристика, языковой моделирования, языковые средства

Tetiana Sukalenko, Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Journalism, Ukrainian Philology and Culture at the University of State Fiscal Service of Ukraine (Kyiv region, Irpin, University street 31, 08205, Ukraine); e-mail: sukalenko78@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5107-9914>

Verbalization of evaluation in prose and dramatic genres

The article deals with the study of the peculiarities of linguistic expression of the category of assessment, which as a universal language category operating at different language levels, plays an important role in the choice of native speakers and, consequently, culture, language means of information and is equally important for mental processes of perception, comprehension and acceptance or non-acceptance of this information. The publications in the scientific literature on various aspects of the study of the category of evaluation in terms of language have been reviewed. The analysis of the peculiarities of verbalization of the category of evaluation is carried out on the material of fictional and dramatic discourse, which is a productive language environment for studying the category of evaluation, because through verbalized national-cultural ideas and stereotypes are reflected the conceptual and linguistic pictures of the world. First of all, this category is manifested in the language and characteristics of the characters. Special attention is paid to the characters of a (chynovnyk, pan, a pani, a panna and a cossack, verbalized in the fictional and dramatic discourse of the XIX century. Evaluative characteristics, which are the elements of language modeling of fictional images, served as a basis for distinguishing the following types of evaluation: positive and negative evaluation in the structure of the text narrative, neutral evaluation, hidden positive evaluation, author's evaluation, evaluation by other characters. A positive evaluation in the language of fiction is shown by the linguistic means of creating the character of a cossack. Negative assessment was found in the linguistic means of creating the image of the pan (landlord), the images of the pani and panna are ambivalent. Evaluation is present both in the language of the characters and in the author's characteristics or comments. The object of evaluation in the fictional and dramatic genres can be both internal and external characteristics of the characters, and external characteristics are often marked by positive evaluation, while internal features have either negative or ambivalent evaluation characteristics. It was found that the ways of realization of positive or negative evaluation in the language of fiction are quite diverse. They depend on the literary and fictional methods, the creative manner of the writer and reflect his worldview.

Keywords: the category of evaluation, artistic discourse, dramatic discourse, genre, evaluation characteristics, language modeling, language means

Стаття надійшла до редколегії 03.07.2021